אגוז קשה: עזה 1917

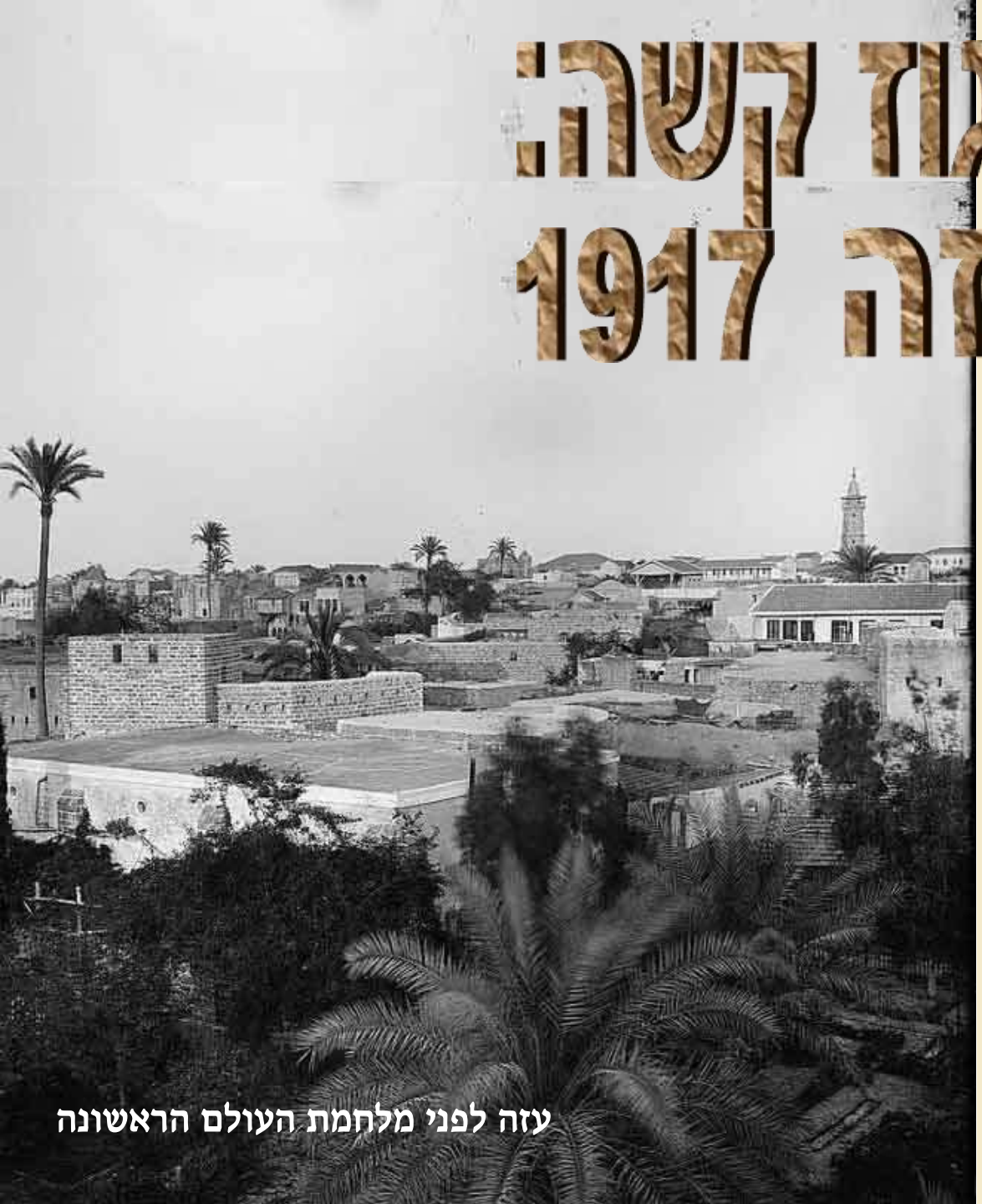

עזה לפני מלחמת העולם הראשונה

אבני מורשת

כל טיל וכל פצמ"ר, המשוגרים מרצועת עזה לעבר ישראל בימינו אלה, נושאים עמהם תזכורת לכך שלאורך ההיסטוריה, הייתה העיר מפעם לפעם קוץ מכאיב בצלעה של ארץ ישראל. השתנו רק אלה שגרמו לכך: הפלישתים בתקופת השופטים, ההלניסטים בימי החשמונאים, הטורקים במלחמת העולם הראשונה והערבים של ימינו. במצגת זו בחרתי להתמקד בתפקיד שמילאה עזה במלחמת העולם הראשונה, כאשר חסמה את התקדמותו של הצבא הבריטי בדרכו לכיבוש ארץ ישראל ולשיחרורה מעריצותם של הטורקים העותמאנים.

בני גבירצמן

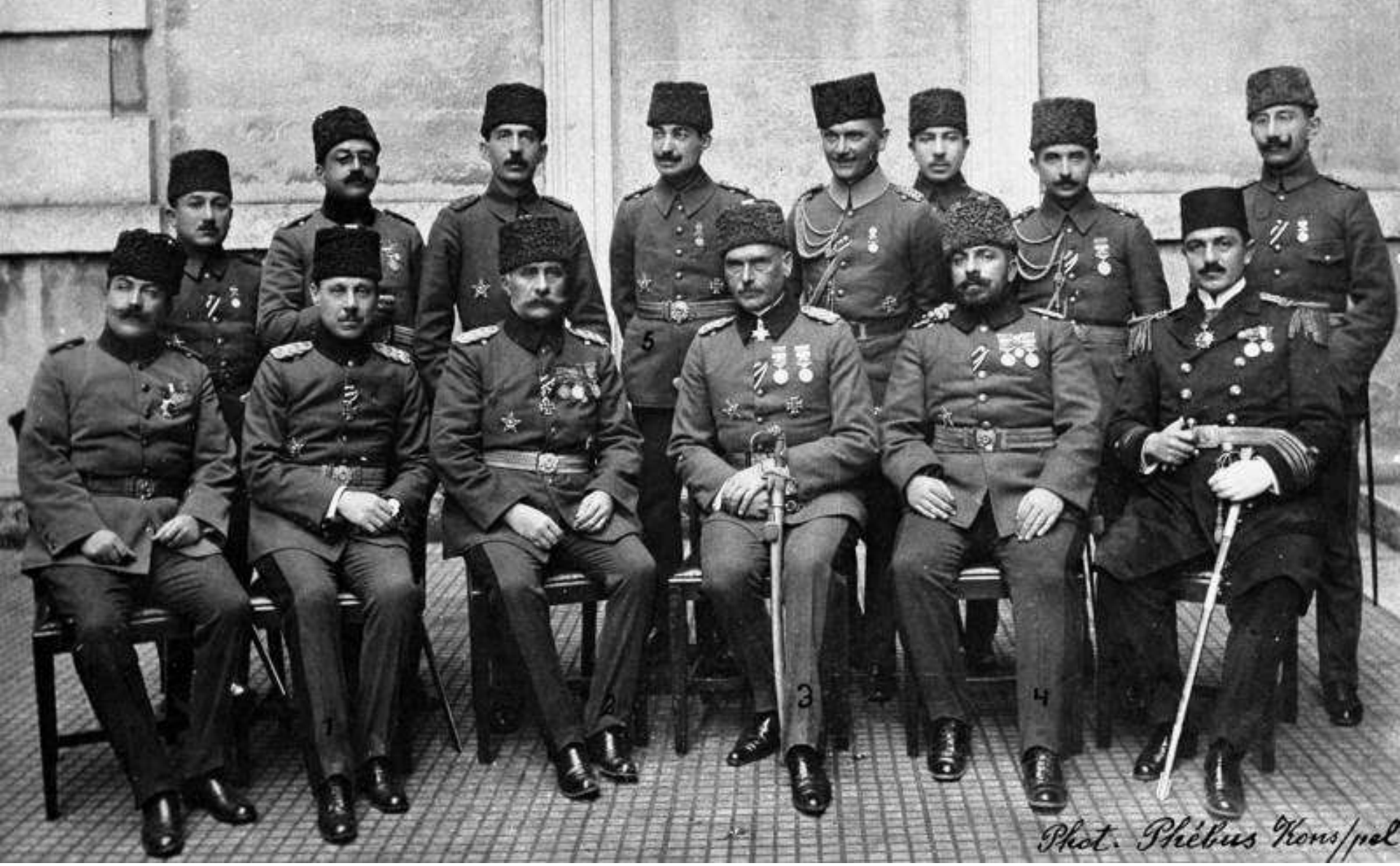

לפני מלחמת העולם הראשונה נוצרו קשרים עמוקים בין טורקיה לגרמניה. הטורקים קיוו שהגרמנים יתמכו בהם מול אוייבם המסורתי, הצאר הרוסי, ויאפשרו לטורקיה לכבוש אזורים ברוסיה, המיושבים בטורקים. ב-1913 מונה הגנרל הגרמני ממוצא יהודי, אוטו לימן פון סאנדרס, לראש המשלחת הצבאית הגרמנית באיסטנבול, שנועדה לבצע מודרניזציה עמוקה בצבא הטורקי. זמן קצר לאחר שפרצה המלחמה באוגוסט 1914, גמלה טורקיה לגרמניה על סיועה והצטרפה לקרבות לצידה. בתצלום: פון סאנדרס, במרכז, כשחרבו בין רגליו, עם בכירי המטכ"ל הטורקי.

אחמד ג'מאל פאשה (בתצלום, בחוף ים המלח), היה אחד משלושת מנהיגי "הטורקים הצעירים", שתפסו את השלטון באיסטנבול ב-1908. בתחילה היה שר הימייה הטורקי אך ב-1914, עם הצטרפות טורקיה למלחמה, לצד גרמניה, הוא מונה גם למושל הצבאי של סוריה וארץ ישראל ולמפקד הארמיה הטורקית השמינית בארץ. כמשימתו הראשונה ראה את כיבוש תעלת סואץ מידי הבריטים, רעיון שהעלה לראשונה עמיתו, שר המלחמה הטורקי אנוור פאשה. צעד זה נועד לחסום את עורק החיים שבו זרמו אספקה וכוח אדם מהודו, אוסטרליה וניו זילנד לצבא הבריטי בצרפת. ג'מאל היה מושל תקיף ואכזר. בין השאר גרם למות רבבות ארמנים נוצרים בסוריה, הוציא להורג עשרות מנהיגים ערביים, גירש את תושבי תל-אביב הקטנה לכפר סבא וב-1917 תיכנן לגרש גם את כל יהודי ירושלים, אולם אז מונה הגנרל הגרמני פאלקנהיין למושל הצבאי במקומו ומנע את הגירוש. לאחר שהצבא הטורקי בארץ הובס על ידי הבריטים, נמלט ג'מאל לטורקיה, אך ב-1922 נרצח בטביליסי על ידי ארמנים, כנקמה על חלקו בשואה הארמנית.

גנרל פרייהר (ברון) פרידריך קרס פון קרסנשטיין (בתצלום), צורף ב-1914, עוד לפני פרוץ המלחמה, למשלחת הסיוע הצבאית הגרמנית בטורקיה. כשפרצה המלחמה, הוצב בארץ ישראל, נעשה לראש מטהו של ג'מאל פאשה והוא שהוציא לפועל את הנסיון הטורקי להשתלט על תעלת סואץ. הייתה זו משימה חסרת תקדים אז, במורכבותה ובמימדיה (היה זה לפני נסיון הפלישה הבריטי בגליפולי). לביצועה ריכזו הטורקים שלוש דיוויזיות, שמנו כ-22 אלף חיילים רגליים ופרשים וכ-6000 גמלים וסוסים. כוח הפלישה, שצוייד בין השאר בסירות לחציית התעלה, יצא לדרכו בשלושה ראשים ב-14 בינואר 1915 ולאחר כשבועיים של צעידה בחולות צפון סיני, הגיע אל התעלה בלילה שבין ה-2 ל-3 בפברואר 1915.

ג'מאל פאשה וקרס פון קרסנשטיין (משמאל, רכובים על סוסים) סוקרים בירושלים את הכוח הטורקי העומד לתקוף בתעלת סואץ.

חיילים טורקיים מתארגנים
בעמק יזרעאל לקראת יציאתם
לתעלת סואץ

Muster on the Plain of Esdraelon, Preparatory to the Attack on the Canal.

כוח טורקי של רוכבי גמלים מתרכז
באיזור באר-שבע לקראת ההתקפה על
תעלת סואץ

The Camel Corps at Beersheba.

כוח הפלישה הטורקי מתקדם בסיני לעבר התעלה

למעלה: הכוח הטורקי על שפת התעלה, בציור שפורסם בכתב-עת אוסטרי.

הטור העיקרי של כוח הפלישה הטורקי נועד לחצות את התעלה מדרום לאיסמעיליה, בין אגם תמסח לאגם המר. כדי להצניע את תנועתם, צעדו הטורקים בלילות ובימים ישנו תחת ענפים יבשים שנשאו עמהם. למרות זאת הם נתגלו על ידי מטוסי סיור בריטיים וצרפתיים כבר ב-28 בינואר. גנרל מאכסוול, המפקד הבריטי, החיש לתעלה את כל עתודותיו שהגדילו את מספר חייליו שם ל-30,000 איש. ספינות מלחמה בריטיות וצרפתיות ששייטו בתעלה (להלן), הפגיזו מטווח רחוק את הטור הטורקי, אך למרות זאת הוא הצליח להגיע ליעדו. אלא שכאן נורתה עליו מטווח קצר אש כבדה של תותחים, מכונות יריה ורובים, שמנעה ממנו לחצות את התעלה.

אחת משתי סירות המתכת הטורקיות שהגיעו לחוף המערבי של התעלה, מוצגת בקהיר לאחר הקרב. הסירה הוענקה אחרי כן לניו זילנד, אך בגלל תנאי תחזוקה לקויים שם, החלידה והושלכה לגרוטאות ב-1962.

החיילים הטורקיים אומנם הצליחו למרות הכל להשיק את הסירות שלהם אל מי התעלה, אבל כשחתרו בהן אל הגדה המערבית, נקרעו רוב הסירות לגזרים, על שייטיהן, באש מכונות הירייה של הבריטים. רק שתיים מהסירות הצליחו להגיע ליעדן, אולם כעשרים החיילים הטורקיים ששטו בהן הותקפו על ידי חיילים הודים בכידונים, נכנעו ונלקחו בשבי. כמה סירות, שעוד נותרו בצידה המזרחי של התעלה, הושמדו על ידי כוח קומנדו בריטי שפשט עליהן לפנות בוקר, כך שלטורקים לא נותרו עוד כל אמצעים לחצות את התעלה.

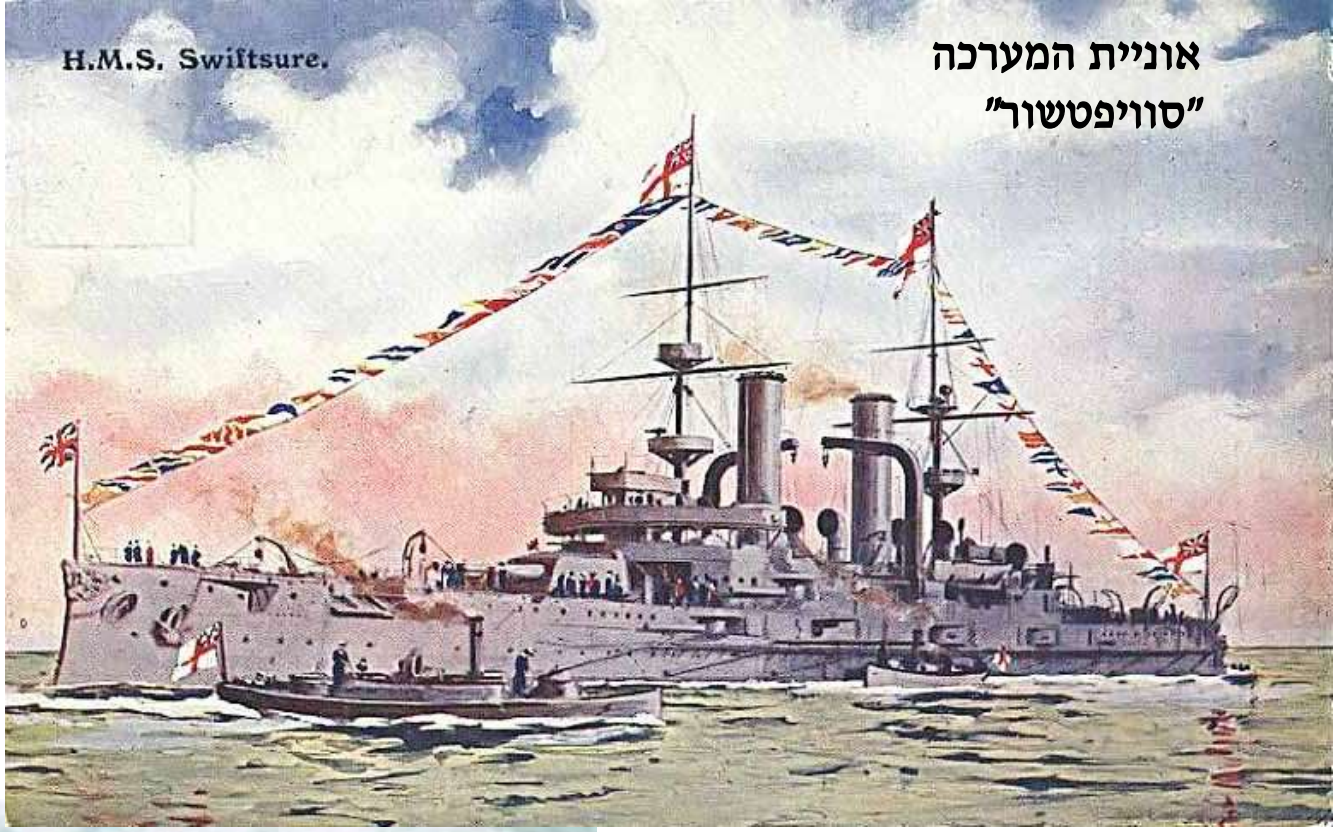

אוניית המערכה "סוויפטשור"

המערכה פסקה רק לאחר שנעשה ברור, כי עמידתם האיתנה של הבריטים תמנע מהטורקים להשיג את יעדם. וכך, ב-4 בפברואר, יומיים אחרי פרוץ הקרב, הוציא מפקד הכוח, קרס פון קרסנשטיין, פקודת נסיגה והחיילים הטורקיים חזרו על עיקבותיהם לעבר ארץ ישראל. הבריטים, שאומנם הצליחו להדוף את הטורקים, לא היו בנויים למירדף אחריהם והכוח הפולש נסוג מבלי שיוטרד. קרסנשטיין עצמו התמקם בג'בל לבני עם חטיבה טורקית ומדי פעם יצא משם להתקפות הטרדה נגד הבריטים.

אוניית המערכה "אושן".

11 חודש לאחר הקרב בתעלת סואץ, טובעה ה"אושן" כשהשתתפה בפלישה הכושלת לגליפולי, במיצר הדרדנלים

כעשר ספינות מלחמה בריטיות וצרפתיות, ביניהן אוניות המערכה* "סוויפטשור" ו"אושן", שהיו פזורות בתעלה, באגם המר ובאגם תמסח, נטלו חלק נכבד בהדיפת הפולשים. תותחיהן הכבדים הלמו בעיקר בעמדות הארטילריה הטורקית שחיפו על כוח הפלישה, אך התותחנים הטורקיים לא נרתעו, השיבו אש והצליחו לגרום לכמה מהספינות נזקים ואבידות בנפש.

---

*הביטוי העברי אוניית מערכה התייחס בתחילת המאה ה-20 למונח האנגלי Battleship.

הבריטים הופתעו מאוד מהופעתם הפתאומית של הטורקים ליד תעלת סואץ. בבת אחת הבינו, כי האיום הטורקי רציני וכי יש לטפל בו ביתר מרץ. מפקד הצבא הבריטי במצרים, גנרל ג'ון מאכסוול (משמאל), אומנם הציל את המצב בפברואר 1915, אך לפיקוד העליון נראה שמלחמה נרחבת בטורקים "גדולה עליו" ולכן הוחלף בגנרל ארצ'יבלד מאריי (מימין). מאריי היה קצין מטה בכיר בצרפת, אך בגלל חילוקי דעות עם מפקד הצבא הבריטי שם, גנרל פרנץ', הוא מונה במרץ 1916 למפקד הצבא במצריים, שקיבל את השם "חיל המשלוח המצרי".

מאריי אירגן מחדש את צבאו, שכלל יחידות אנגליות, הודיות, אוסטרליות, ניו זילנדיות ועוד, שילב בו את כוח הפלישה המוכה שחזר מגאליפולי ובאישור הפיקוד העליון הפך את ההגנה הסטאטית על התעלה לפעילות תוקפנית, שנועדה לסלק את הטורקים מכל צפון סיני. אות הפתיחה לשינוי זה ניתן במאי 1916, כאשר קרס פון קרסנשטיין חזר עם 16 אלף חיילים טורקיים מצויידים היטב וניסה שוב להגיע לתעלה, הפעם דרך רומני שבצפון סיני. אולם הבריטים הדפו אותו בשורה של קרבות ברומני, בנאת המדבר קטיה, באל עריש ועוד. סייעו להם בכך מסילת ברזל וצינור מים, שהונחו בעיקבותיהם ביוזמת מאריי, כדי לספק לצבאו די מים, מזון ותחמושת. נוכח הישגים אלה, החל מאריי לתכנן את צעדו הבא: כיבוש ארץ ישראל.

כוח רגלי טורקי בקרב קטיה

Battle of Katiah.

הכוחות הבריטיים שפעלו נגד הטורקים בצפון סיני נעזרו רבות בגמלים, שהתאימו יותר מסוסים לתנועה בדיונות המכסות את האיזור. סיורים רבים של חיילים אוסטרליים רכובים על גמלים שוגרו בהתמדה לדיונות ומנעו מהטורקים כל יכולת להתגנב שוב אל התעלה. בתצלום: מחלקה של חיילים אוסטרליים רכובים על גמלים, יוצאת לסיור.

הכוחות הבריטיים הדפו בהתמדה את הטורקים מצפון סיני. הטורקים ניסו לייצב את החזית בכמה מקומות, אך לא הצליחו. באל עריש הם ניסו לעשות זאת בעודם נשענים על המצודה שנבנתה שם 120 שנה קודם לכן, נגד צבא נפוליאון בדרכו ממצרים לעכו (מימין). אבל תותחי ספינות המלחמה הבריטיות והצרפתיות הרסו את המצודה והטורקים נאלצו להמשיך בנסיגתם.

תמרונים של הצבא הטורקי באל עריש.

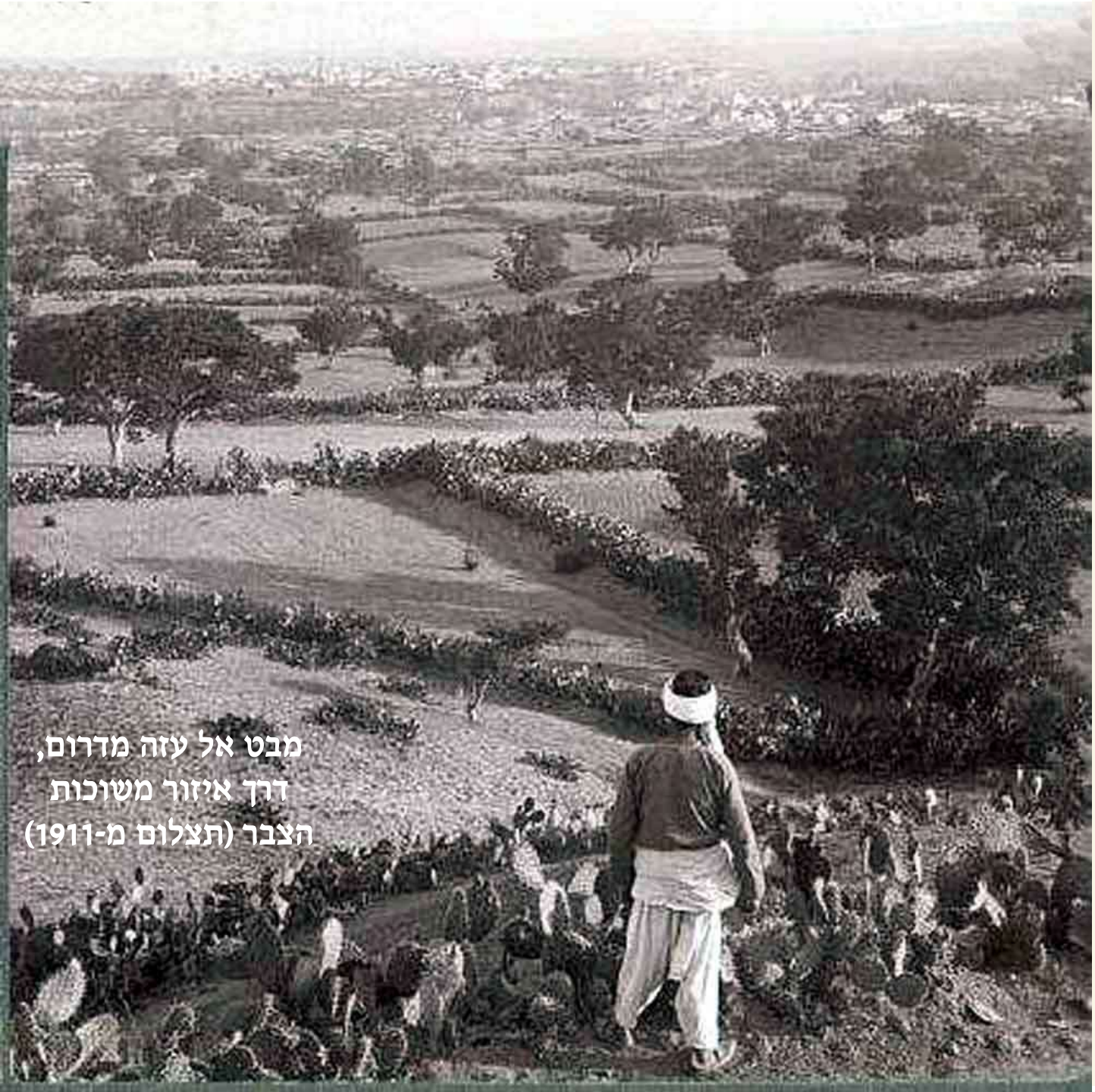

מבט אל עזה מדרום,
דרך איזור משוכות
הצבר (תצלום מ-1911)

הצבא הבריטי, שהיה כבול לצינור המים ולמסילת הברזל ממצרים, נאלץ להיצמד בהתקדמותו לקו החוף, שהוליך אותו היישר לעבר עזה. עד מהרה גילו הבריטים, כי עזה היא אגוז יותר קשה לפיצוח מכפי ששיערו. רכס הכורכר וגבעת עלי אל מונטאר הגנו עליה ממזרח, דיונות חול עמוקות היקשו על הגישה אליה ממערב ומדרום לעיר נפרשו משוכות צבר צפופות וקשות למעבר (בתצלום). בעזרתם של הגרמנים, ניצלו הטורקים היטב את תנאי השטח. הם בנו רשת ענפה של ביצורים חזקים שגובו על ידי סוללות תותחים שהוסתרו בין השיחים והעצים הפזורים בשטח. למרות כל אלה, יצאו הבריטים להתקפה ברגע שנראה להם כי ריכזו די כוחות לכך.

קרב עזה הראשון

בבוקר ה-26.3.17 היו הכוחות הבריטיים ערוכים לקרב, כשהם מקיפים כמעט לחלוטין את העיר. ערפל כבד ששרר באותה עת דחה את תחילת ההתקפה עד לצהרים, אך משהחלה, התקדמו הבריטים בכל הגזרות. לקראת ערב נכבשה אפילו גבעת עלי אל-מונטאר, השולטת על השטח שמסביבה. אלא שאז החלה שרשרת טעויות שהפכה את הקערה על פיה: ליקויים בתקשורת מנעו מהמטה את הידיעה שהגבעה נכבשה. מצד שני הגיעו אליו ידיעות, שהטורקים מחישים תגבורת חזקה לעיר. התוצאה הייתה פקודת נסיגה כללית שגרמה לבריטים לאבד את כל הישגיהם באותו יום.
כשהתברר למחרת מה קרה באמת, פקד המטה לכבוש מחדש את גבעת אל-מונטאר והדבר אכן נעשה, אלא שהטורקים הגיבו בהתקפת נגד חזקה והבריטים נאלצו לסגת. מחיר הקרב היה כבד: לבריטים היו בו כ-3500 נפגעים וכמה עשרות מחייליהם נפלו בשבי. לטורקים היו בקרב זה כ-2500 נפגעים.

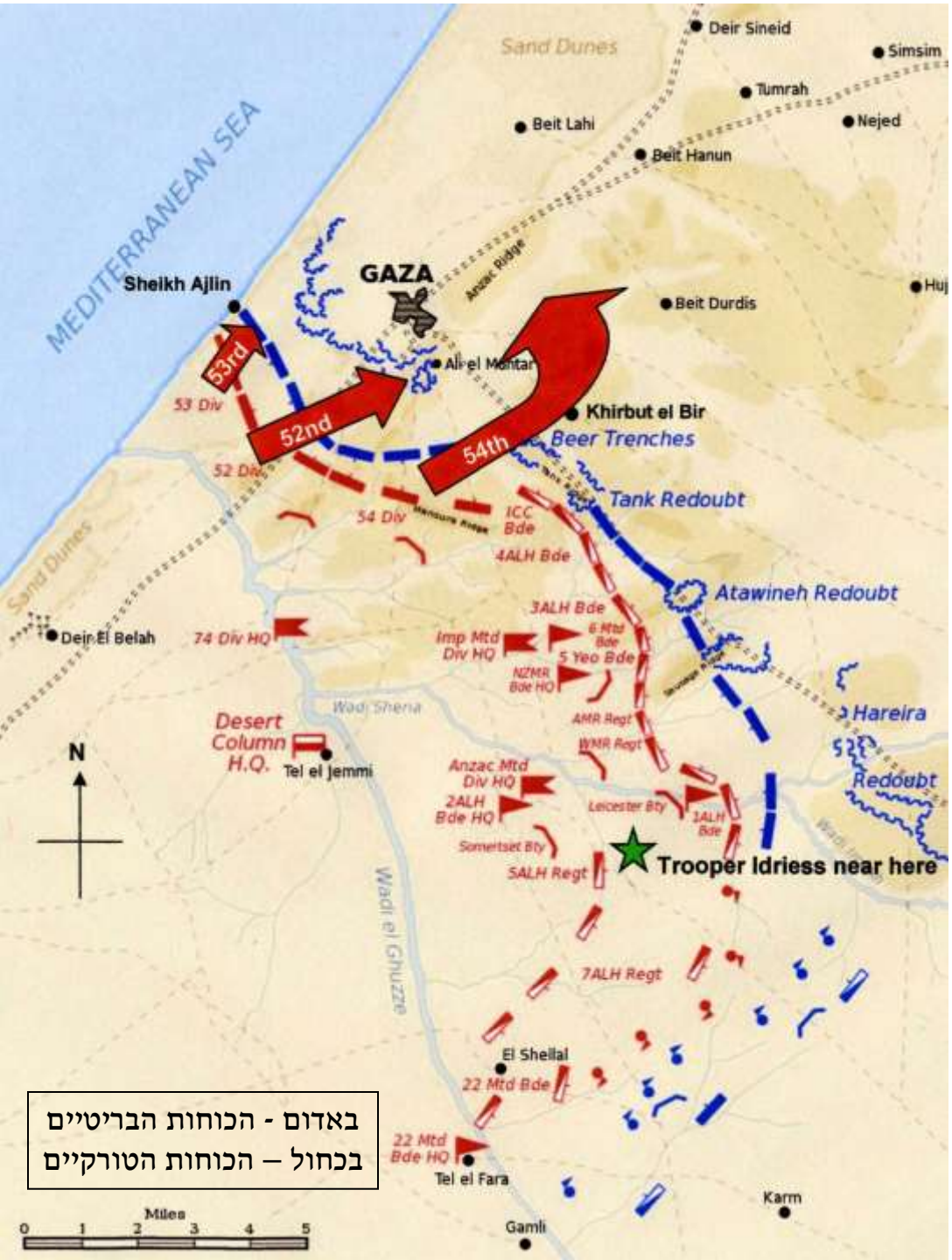

באדום - הכוחות הבריטיים
בכחול – הכוחות הטורקיים

גדוד 126 של הצבא הטורקי, שעמד במרכז ההגנה על עזה בהתקפה הראשונה של הבריטים, זכה לשבחים רבים מהפיקוד הצבאי הטורקי והגרמני ומראשי השלטון הטורקי בארץ. לאות תודה והערכה, הוענק לגדוד דגל רשמי מיוחד. בתצלום למטה: קציני הגדוד מציגים בגאווה את "דגל הכבוד" שקיבלו. בתצלום משמאל: משמר "דגל הכבוד".

מגיני עזה הטורקים, חיילי גדוד 126, בהפסקת מנוחה בפאתי העיר.

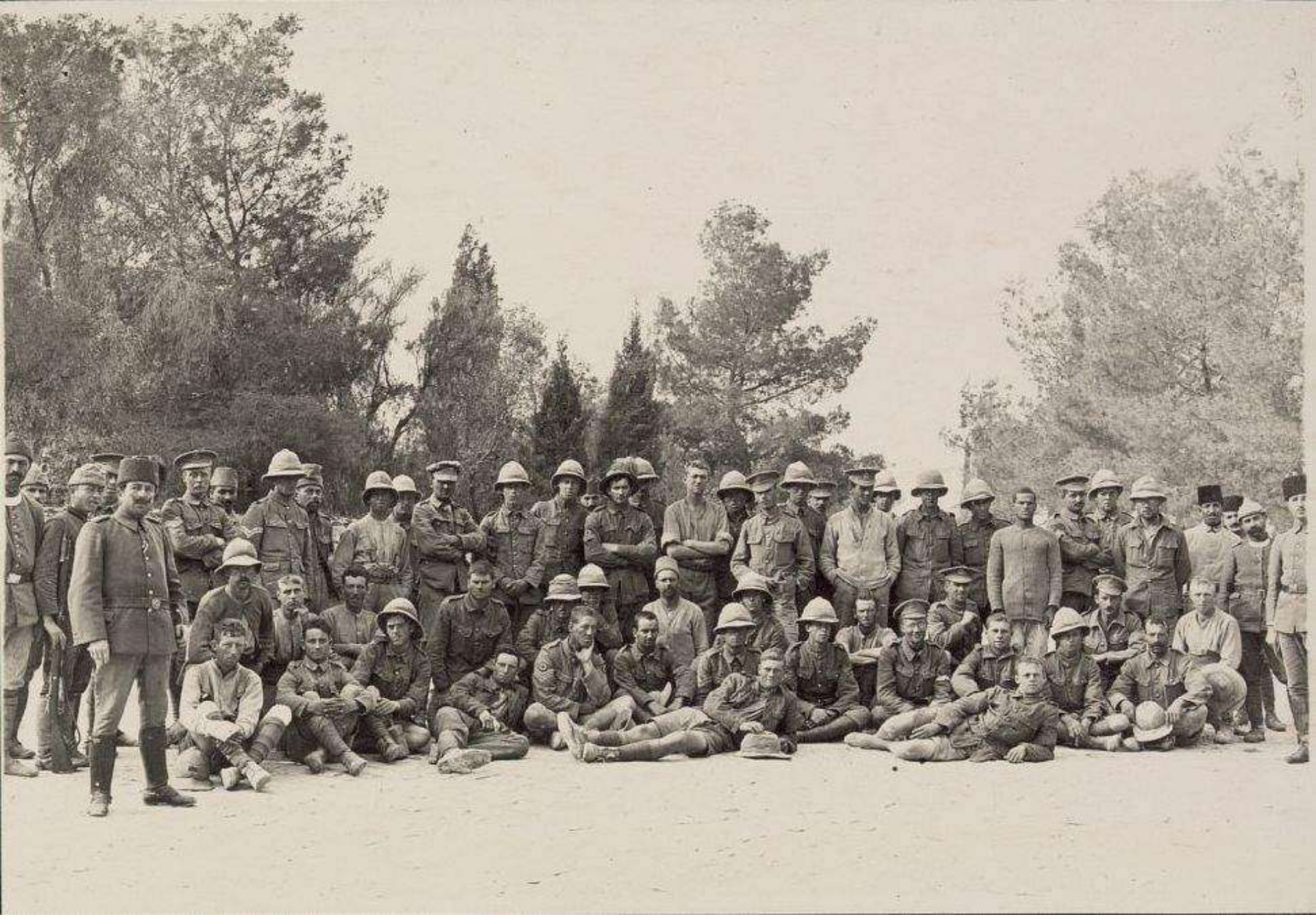

לצורכי תעמולה, הפיצו הטורקים תצלום זה של חיילים בריטיים, שנישבו במערכת עזה הראשונה.

קרב עזה השני

כשלושה שבועות בלבד אחרי ההתקפה הראשונה, חשו הבריטים חזקים די הצורך לתקוף שוב. מסילת הברזל ממצרים הגיעה כבר כמעט עד לחזית וקירבתה הקלה על האספקה ללוחמים. גם אספקת המים שופרה והחי"ר תוגבר על ידי שמונה טנקים שהופיעו לראשונה בזירה. מאריי החליט, איפוא, כי בא הזמן לצאת שוב לקרב. ב-17.4.1917 החלו כוחות בריטיים לכתר את עזה מדרום וממזרח בחזית רחבה, שהגיעה עד איזור בארי של ימינו. הקרב עצמו נפתח יומיים לאחר מכן. בשלב ראשון פתחו הבריטים בהפגזה כבדה. כשנדמו התותחים, הסתער החי"ר הבריטי, בליווי הטנקים ושפעת פרשים, על העמדות הטורקיות. אלא שבשבועות שחלפו מאז הקרב הראשון, חיזקו הטורקים מאוד את עמדותיהם ויצרו קו איתן, שהתמשך לעבר באר שבע. כל מאמצי הבריטים לפרוץ את החזית הזאת נכשלו. הטורקים החזיקו מעמד – והקרב גווע. הבריטים סבלו בקרב הזה אבידות גדולות: כ-6000 נפגעים, בעוד שלטורקים היו "רק" 2000.

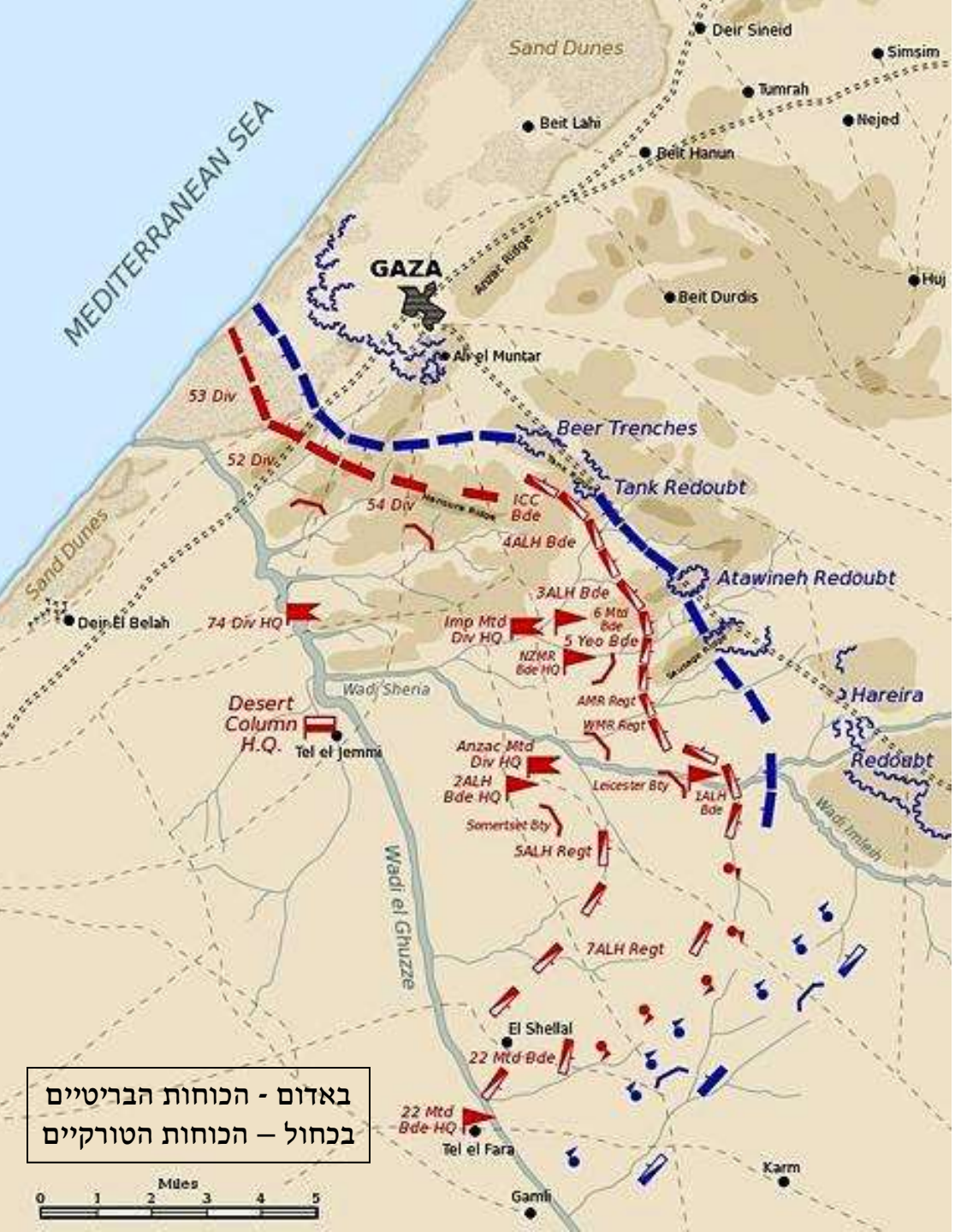

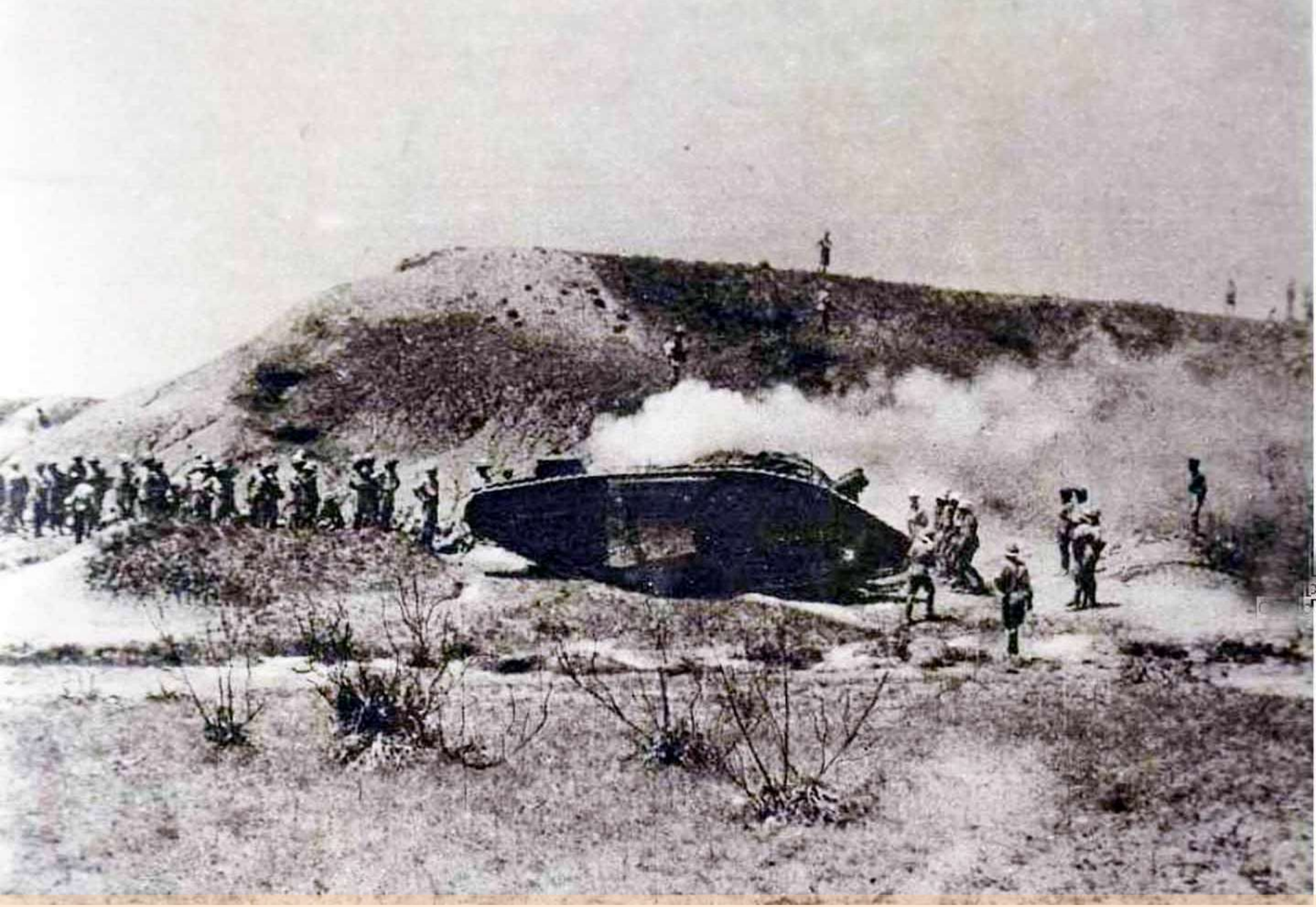

הקרב השני על עזה היה הבמה להופעת הבכורה של הטנק החדשני, בזירת המזרח התיכון. בתצלום: טנק בריטי וכוח חי"ר נערכים בפאתי עזה לקראת ההתקפה על עמדות הטורקים.

למרות שגם הקרב השני על עזה נכשל, פירסם כתב עת בריטי את הציור "רב ההוד וההדר" הזה, של הטנקים התוקפים בעזה.

הארטילריה הטורקית, שתוגברה ע"י יחידת תותחנים אוסטרו-הונגרית, עשתה שמות בכוחות התוקפים ובמיוחד בטנקים האיטיים והמגושמים כמו זה שבתצלום, שנעו בכבדות מול הקו הטורקי המבוצר היטב.

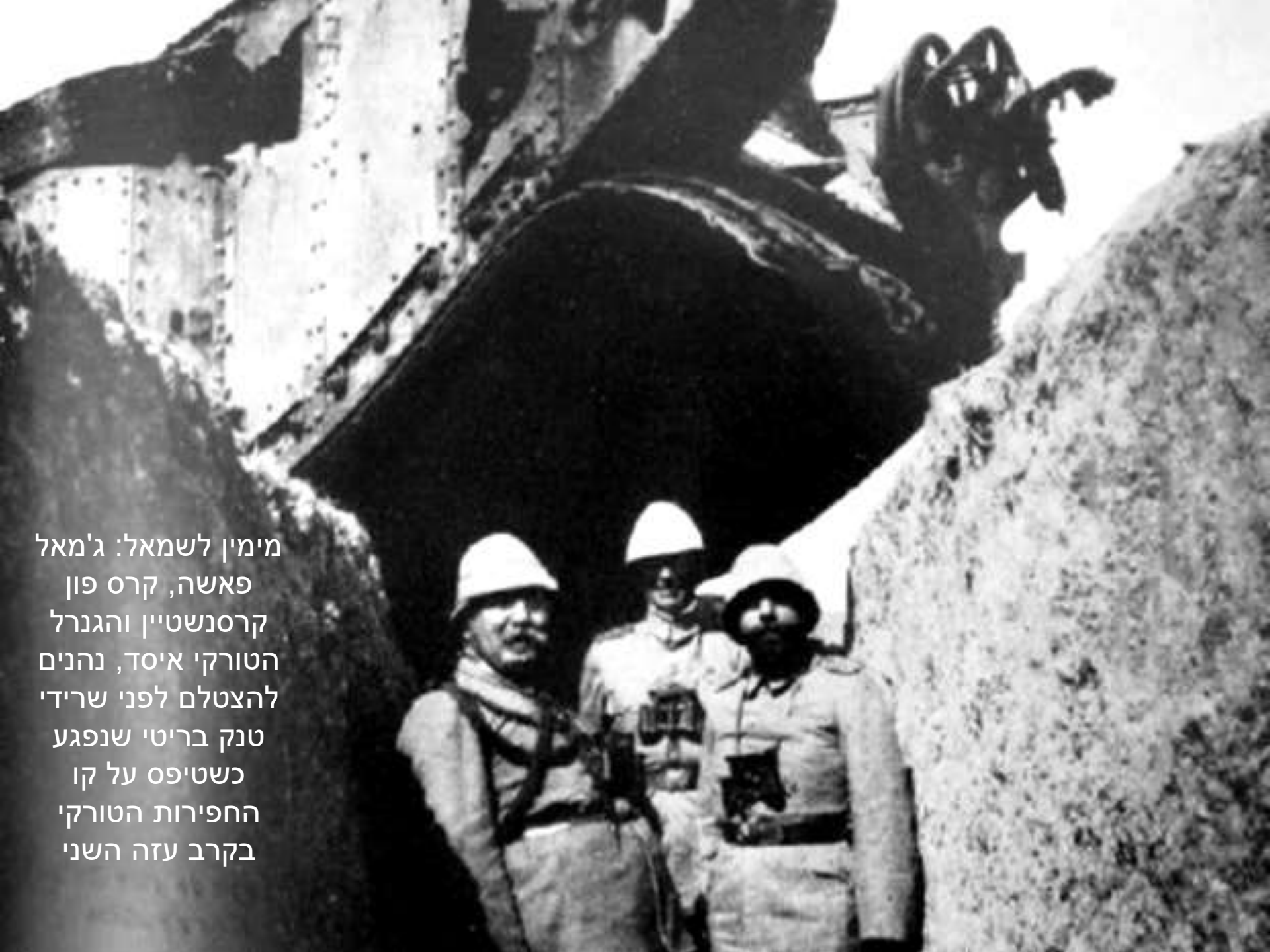

מימין לשמאל: ג'מאל פאשה, קרס פון קרסנשטיין והגנרל הטורקי איסד, נהנים להצטלם לפני שרידי טנק בריטי שנפגע כשטיפס על קו החפירות הטורקי בקרב עזה השני

הצלחת המגינים הטורקיים להדוף שוב את הבריטים העלתה מאוד את המוראל שלהם ובמקביל גם את יוקרת הקצינים הגרמניים, שהידע המקצועי הרב שלהם ניכר היטב בכל רחבי החזית. אחד התחומים שבהם בלט הסיוע הגרמני היה מערכת הקשר של הטורקים, שהתבססה לא רק על רצים רכובים על סוסים, אלא גם על אמצעים משוכללים יותר, כגון הנחת קווי טלפון בין העמדות ובינן למפקדה, ועל איתות מורס במכשירי הליוגרף, המשתמשים בקרני השמש.

רץ טורקי מקבל תשדורת להעברה

מרכזיית טלפון שדה טורקית

חוליית אתתי הליוגרף טורקיים

תותח טורקי מוסתר בין שיחים ליד עזה

השימוש היעיל בארטילריה הטורקית נגד הטנקים נזקף גם הוא לזכות הייעוץ המקצועני של הגרמנים

הטורקים הפעילו נגד
הבריטים גם כוחות ניידים
של פרשים. בתצלום: פרשים
טורקיים נושאי רמחים, נעים
מערבית לבאר-שבע.

בתוך כל המהומה המלחמתית באיזור, זכו האוסטרלים במציאה ארכיאולוגית: כאשר כבשו את תל שלאלה שליד נחל עזה בנגב המערבי, במהלך קרב עזה השני, הבחינו כמה מהם, כי הטורקים חפרו בו עמדה בתוך רצפת פסיפס עתיקה של כנסיה ביזנטית. הם הודיעו על כך לכומר צבאי חובב ארכיאולוגיה, והוא קיבל ממפקד הכוח האוסטרלי באיזור, גנרל שובאל, רשות לחשוף את כל הרצפה. לאחר צילום השרידים באתרם, פורקה הרצפה ו-8000 קוביות האבן של הפסיפס נארזו בארגזים ונשלחו לקהיר. לאחר ויכוח על עתידה של הרצפה הוחלט, כי מי שמצא אותה זכאי לקבלה – והיא נמסרה לאוסטרלים. הרצפה הועברה לאוסטרליה, הוצגה במלבורן ובסידני ובסופו של דבר נקבעה בקאנברה, על קיר באתר הזיכרון לחללים האוסטרליים במלחמות העולם.

בצד הבריטי גרמו הכשלונות של שתי המערכות הראשונות על עזה לתיסכול עמוק. הפיקוד העליון בלונדון זעם על מאריי והחליט להחליפו. האיש שנבחר במקומו לפקד על "חיל המשלוח המצרי" היה גנרל אדמונד הנרי היינמן אלנבי. כמו במקרה של מאריי, הוא זכה במינוי בגלל חילוקי דעות קשים שהיו לו ב-1917 עם מפקד הצבא הבריטי בצרפת, פילדמרשל הייג. העברתו לקהיר הייתה, איפוא, מבחינת הפיקוד העליון, "פגיעה בשתי ציפורים בכדור אחד": גם החלפת מאריי וגם סילוק מוקד חיכוך בפיקוד הבריטי בצרפת. ההבדל לעומת המינוי הקודם היה, שאלנבי אכן הצליח במקום שבו נכשל מאריי ו"סיפק את הסחורה": כיבוש ירושלים וחיסול הצבא הטורקי בארץ ישראל ובסוריה.

גנרל (אחרי כן פילדמרשל) אלנבי

אלנבי, יליד 1861, למד בבית הספר לקצינים בסנדהרסט. בתום לימודיו הוצב בדיוויזיית הפרשים החמישית. כשפרצה מלחמת הבורים השנייה בדרום אפריקה ב-1899, נשלח לשם עם יחידתו, רכש ניסיון קרבי עשיר וקנה לו שם כקצין אמיץ בקרב. בזכות ניסיונו כפרש, הוא מונה למפקח על כל חיל הפרשים הבריטי, תפקיד שמילא בקפדנות רבה.

ב-1914 נשלח אלנבי לצרפת כמפקד אוגדת פרשים. כשהוגדל הצבא הבריטי לשתי ארמיות, מונה אלנבי למפקד כל חיל הפרשים הבריטי בצרפת.

אלנבי הגיע לקהיר ביוני 1917 ומייד פתח בהכנות לפריצת הקו הטורקי בעזה. ימים ספורים לאחר שהגיע לקהיר, קיבל אלנבי בשורת איוב: בנו היחיד נהרג בחזית בצרפת. אלנבי הטביע את צערו בעבודה קשה ועד מהרה ניכר חותם אישיותו הקפדנית על צבאו ועל המלחמה עם הטורקים. מאמציו הראשונים כוונו להגברת האמון של החייל הפשוט בפיקודו של אלנבי. הוא השיג זאת על ידי העברת כל המפקדה הבריטית מקהיר אל החזית ועל ידי ביקורים תכופים שערך בעצמו לאורך הקו. תוך זמן קצר הוא הפך את חיל המשלוח המצרי לצבא יעיל והצליח להשיג כוחות תגבורת גדולים, כדי להבטיח את פריצת ה"פקק" העזתי, שחסם את דרכו לכיבוש כל הארץ.

בעוד אלנבי מארגן מחדש את צבאו, נוצרה בשטח מציאות שדמתה מאוד למלחמת החפירות הנוראה במערב אירופה. הטורקים הרחיבו את מערכת ההגנה שלהם לחבל הבשור, התמקמו בשטחים גבוהים והתחפרו היטב, כהכנה להתקפה בריטית נוספת, שהיה ברור כי תבוא. התצלומים כאן הם מסביבות תל שירע ותל הרור, שלאורך נחל הבשור.

גם הבריטים התחפרו לעומק בתקופת ההמתנה שבין ההתקפה השנייה לשלישית על עזה.
בתצלום: אחד המוצבים במערך החפירות הבריטי מול עזה.

למעלה: ה"אלבטרוס" הגרמני מובל למינחת בריטי.

למטה: המטוס שנלכד מפורק לקראת הובלתו לאנגליה

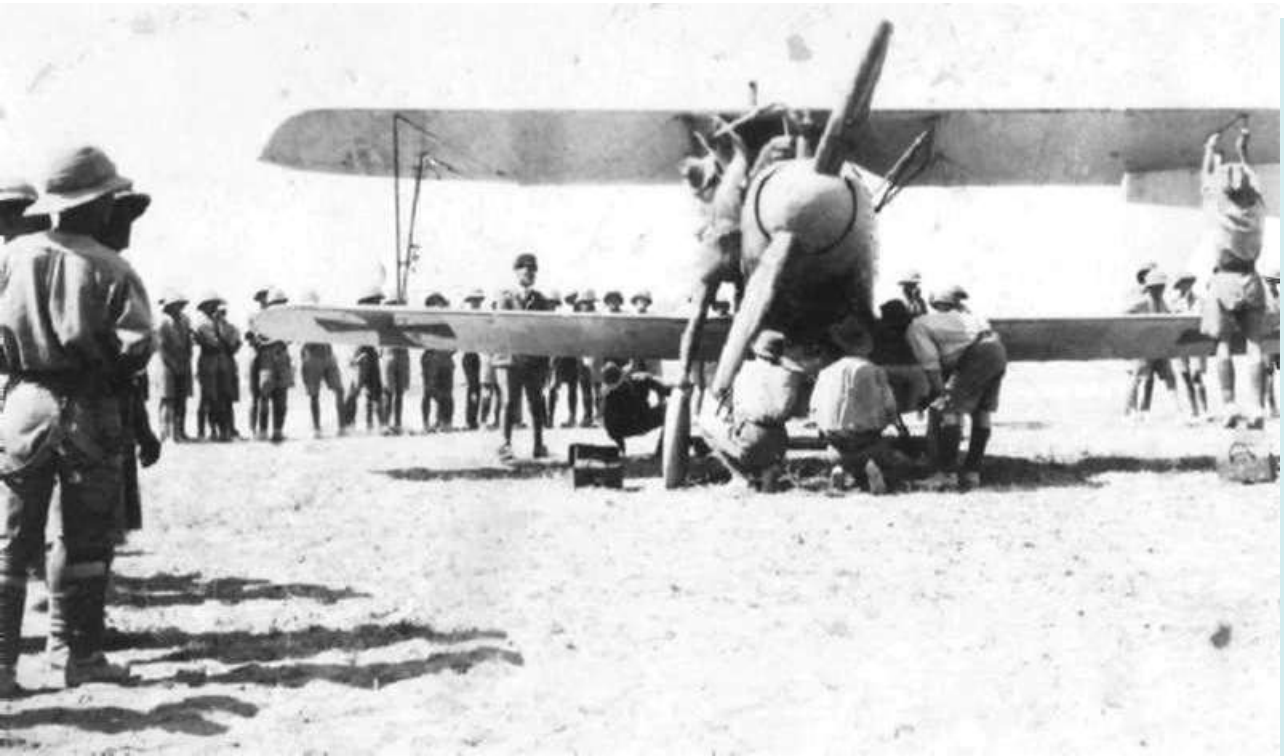

בעוד שני הצדדים מתחפרים, התנהלו קרבות אוויר תכופים מעליהם. בתחילה שלטו הגרמנים באוויר, אך אז קיבל אלנבי מטוסי "בריסטול" משוכללים יותר ששינו את התמונה. ביום הראשון להפעלתם, אילצו שני מטוסי "בריסטול" טייס של "אלבטרוס" גרמני לנחות בקירבת יחידה בריטית, שלקחה בשבי אותו ואת מטוסו. ה"אלבטרוס" נגרר למינחת בריטי סמוך, שם פורק וחלקיו נשלחו לאנגליה, כדי שמומחים יבדקו אותם וילמדו כיצד ניתן לשפר את ההתמודדות נגד מטוסים אלה.

התרשמות של צייר מהאירוע שזיכה את
מקנמארה במדליית "צלב ויקטוריה".
למטה משמאל – מקנמארה בתצלום מ-1917

במערכה על עזה זכה לראשונה טייס אוסטרלי ב"צלב ויקטוריה" – המדליה הבריטית המוערכת ביותר, המוענקת על גבורה מול האוייב. הטייס, פרנק מקנמארה, המריא למשימת הפצצה ב-20 במרץ 1917 ונפצע ברגלו מאש הטורקים. תוך כדי חזרה לבסיסו באל עריש הבחין, כי אחד מעמיתיו נחת בשטח האוייב וכי פרשים טורקיים חשים לעברו. מקנמארה החליט להצילו, נחת לידו וניסה להמריא איתו, אך תוך כדי כך פגעה הכנף שלו בקרקע והמטוס התרסק. מקנמארה ועמיתו נחלצו מהשברים, חשו למטוס השני, הצליחו להניעו – והמריאו בשלום. למרות שמקנמארה איבד דם רב והיה קרוב לאיבוד הכרתו, הוא הצליח לשוב ולנחות בשלום באל עריש, מרחק כ-100 ק"מ ממקום התקרית. במשך השנים טיפס מקנמארה בסולם הפיקוד והספיק לשרת בתפקידים בכירים במלחמת העולם השנייה.

הבריטים הביאו עמם ציוד מלחמתי רב, שטרם נראה אז כמותו במזרח התיכון, כמו בלון התצפית שבתצלום, ששימש לטיווח הארטילריה הבריטית. צילום זה נעשה על ידי מטוס סיור גרמני
חיילים צועדים בסך
סל התצפיתן, המעביר בטלפון לקרקע את תיקוני הירי
אוהלים וסככות
צילו של הבלון עם הסל שמתחתיו
מחפורת לאחסנת הבלון
צוות ההפעלה של הבלון מחזיק בחבל העגינה שלו

קולונל ריצ'רד מיינרצהאגן ב-1917

נוכח ההתבצרות המרשימה של הטורקים בעזה, הבין אלנבי כי על מנת לכבוש את העיר עליו לגלות גישה נבונה יותר מאשר תקיפה חזיתית. כך נולדה תוכניתו לתקוף לא בעזה אלא בבאר-שבע, המוגנת פחות, ואחרי כיבושה, לעלות לירושלים דרך הר חברון ובמקביל "לגלגל" את החזית לעבר עזה ולכבוש גם אותה. למזלו, היה לו קצין מודיעין מבריק ורב תושייה במיוחד, שרקח למענו מיבצע הטעיה מתוחכם, שגרם לטורקים להמשיך להאמין שההתקפה הבריטית הבאה תהיה שוב על עזה. הקצין, קולונל ריצ'רד מיינרצהאגן, הציע להכין תיק מיסמכים ומפות, המעידים כביכול על תוכנית לתקיפת עזה בשלישית, ו"לאבד" אותו בקירבת יחידה טורקית כלשהי. זאת, בתקווה שהתיק יימצא, יועבר למיפקדה הטורקית וישכנע אותה שהבריטים עומדים לתקוף שוב בעזה. מיינרצהאגן הכין תיק משכנע ביותר, יצא איתו לשטח, יזם היתקלות עם סיור טורקי, נפל כביכול מסוסו, השאיר את תיקו עם משקפת על הקרקע ונמלט. הטורקים אספו את "האבידה", בלעו את הפיתיון במלואו והמטה, על קציניו הגרמניים, המשיך בהכנות להגנת עזה, בעוד שהגנת באר-שבע הוזנחה.

קולונל מיינהרצהאגן היה אדם רחב אופקים, שתחזיותיו לגבי המזרח התיכון התאמתו אחת לאחת. בין השאר הוא היה מלא הערכה ליהודים בארץ ישראל, עמהם נפגש לראשונה כאשר הפעיל את מחתרת "נילי" נגד הטורקים. לאחר כיבוש הארץ אהד מאוד את הרעיון הציוני וכבר ב-1919 צפה, שעד אמצע המאה ה-20 תקום כאן מדינה יהודית חזקה. הוא אף הציע לממשלת בריטניה להקצות ביוזמתה את איזור אל עריש להקמת גרעין למדינה היהודית, אך הרעיון לא נקלט. מיינרצהאגן צפה גם את התפרקות האימפריה הבריטית ואובדן שליטתה בתעלת סואץ – אך איש לא האמין בכך באותם ימים.

במלחמת העצמאות, בהיותו כבן 70, הגיע מיינרצהאגן לנמל חיפה בספינה בריטית. הוא נטל רובה ותחמושת, יצא העירה, נכנס לאחת מעמדות ה"הגנה" ובמשך כחצי יום צלף ממנה על עמדות הערבים. "היה לי יום נפלא", רשם ביומנו לאחר מכן. הוא עוד הספיק לראות בנצחון ישראל במלחמת ששת הימים, לפני שהלך לעולמו ב-17 ביוני 1967.

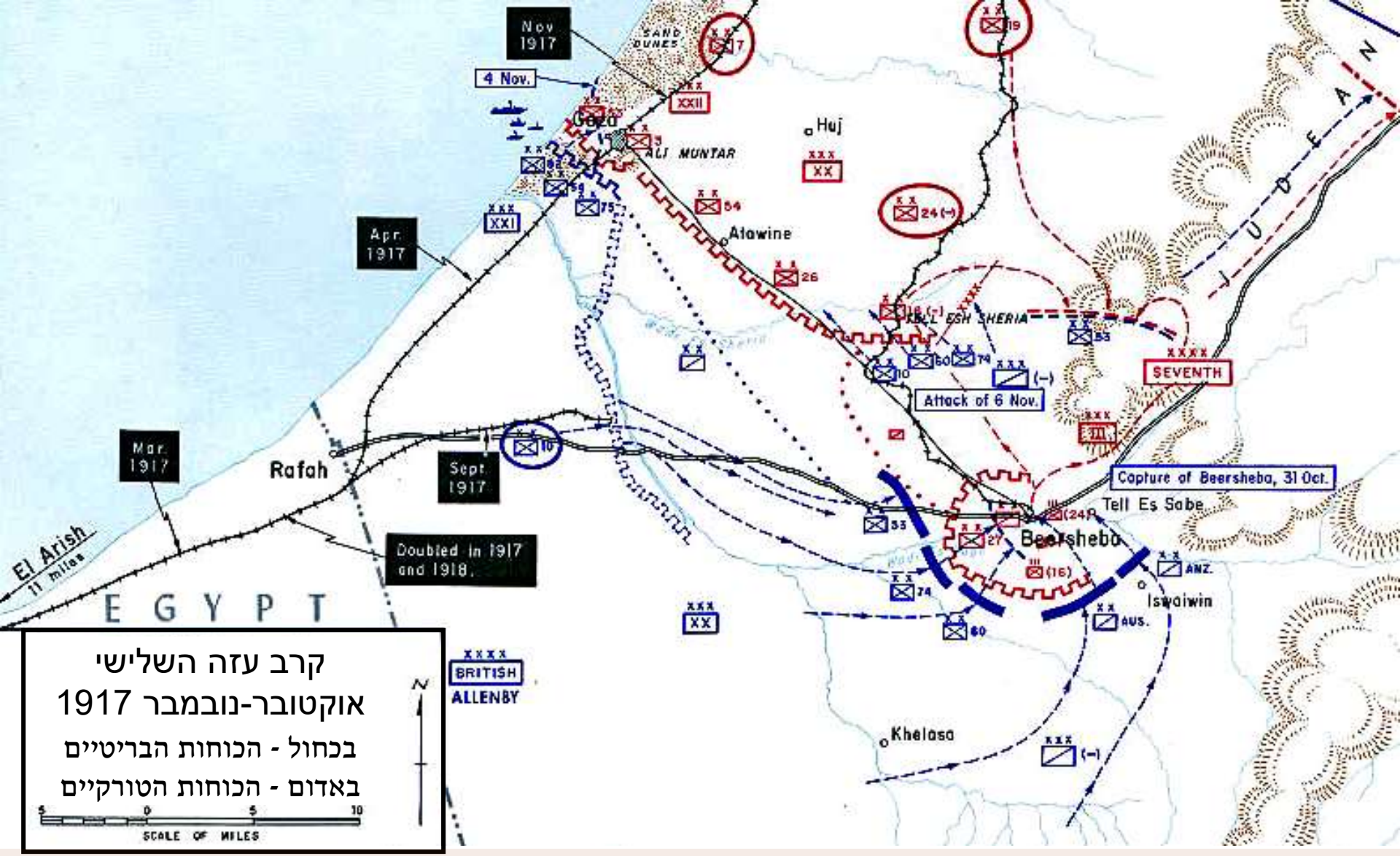

תוכניתו של אלנבי חייבה כוח גדול בהרבה מזה שיצא לקרב עזה השני. הוא דרש וקיבל תגבורות מאירופה, בתוכן יחידות צרפתיות ואיטלקיות, שהגדילו את מספר חייליו ל-88 אלף. כדי למנוע חשיפה מוקדמת מידיי של התוכנית, התחילו כוחות חי"ר ופרשים לנוע לעבר באר שבע רק בלילות, בין ה-27 ל-29 באוקטובר. ההתקפה נפתחה בלילה שלפני ה-31 באוקטובר, בהפגזה כבדה לכל אורך החזית בין עזה לבאר שבע. למחרת בבוקר תקף החי"ר הבריטי את באר שבע מדרום-מערב. אלא שבתחילה גילו הטורקים התנגדות עיקשת והבריטים סבלו אבידות לא מעטות.

בשלב זה נכנסו לפעולה הפרשים האוסטרליים הקלים (בתצלום). בעצם היו גם אלה לוחמי חי"ר, שהשתמשו בסוסים לניידות: כשהגיעו למקום שבו עמדו לתקוף, ירדו מסוסיהם והסתערו על האוייב רגלית. כך הם עשו בהצלחה גם בבאר שבע. בעוד החי"ר הבריטי נאבק עם מגיני העיר מדרום-מערב, עקפו הכוחות הרכובים את באר שבע ממזרח, הגיעו עד תל שבע וכבשו אותו. כוח רכוב אחר דהר לתוך העיר והצליח למנוע ברגע האחרון את פיצוץ בארותיה. כך הובטחה אספקת מי שתייה חיוניים לכוח התוקף. במקביל, הצליח גם כוח החי"ר להבקיע את קווי ההגנה הטורקיים וכיבוש העיר הושלם. אולם התוקפים השתהו יום שלם והטורקים ניצלו את ההפוגה כדי לסגת לקו העורפי שלהם, שעבר בין התלים חווילפה-שריע-הוריירה. הקו הזה נפרץ ב-6 בנובמבר ועזה נותקה כליל. הטורקים הבינו כי אין להם כבר כל סיכוי להגן על העיר וב-9 בנובמבר פינו אותה ללא קרב והסתננו צפונה, בלי ציודם הכבד.

הקרב השלישי על עזה היה רצוף מעשי גבורה רבים. בציור זה, שפורסם בכתב עת בריטי לאחר הקרב, מתוארת השתלטות של חוליית חי"ר בריטית על סוללת תותחים טורקית, שירתה עד לרגע האחרון מתוך מערכת הביצורים של תל שירע ועיכבה את התקדמות הבריטים מבאר שבע לעזה.

הבריטים מצאו בעזה (בתצלום) עיר חרבה, שכל תושביה עזבו אותה עם פרוץ הקרבות סביבה. חלק ניכר מההרס נגרם על ידי הטורקים עצמם, שהשתמשו באבני הבתים לחיזוק עמדותיהם. באופק, במרכז התצלום, נראים שרידי המסגד של העיר, שנפגע בהפגזות הבריטיות.

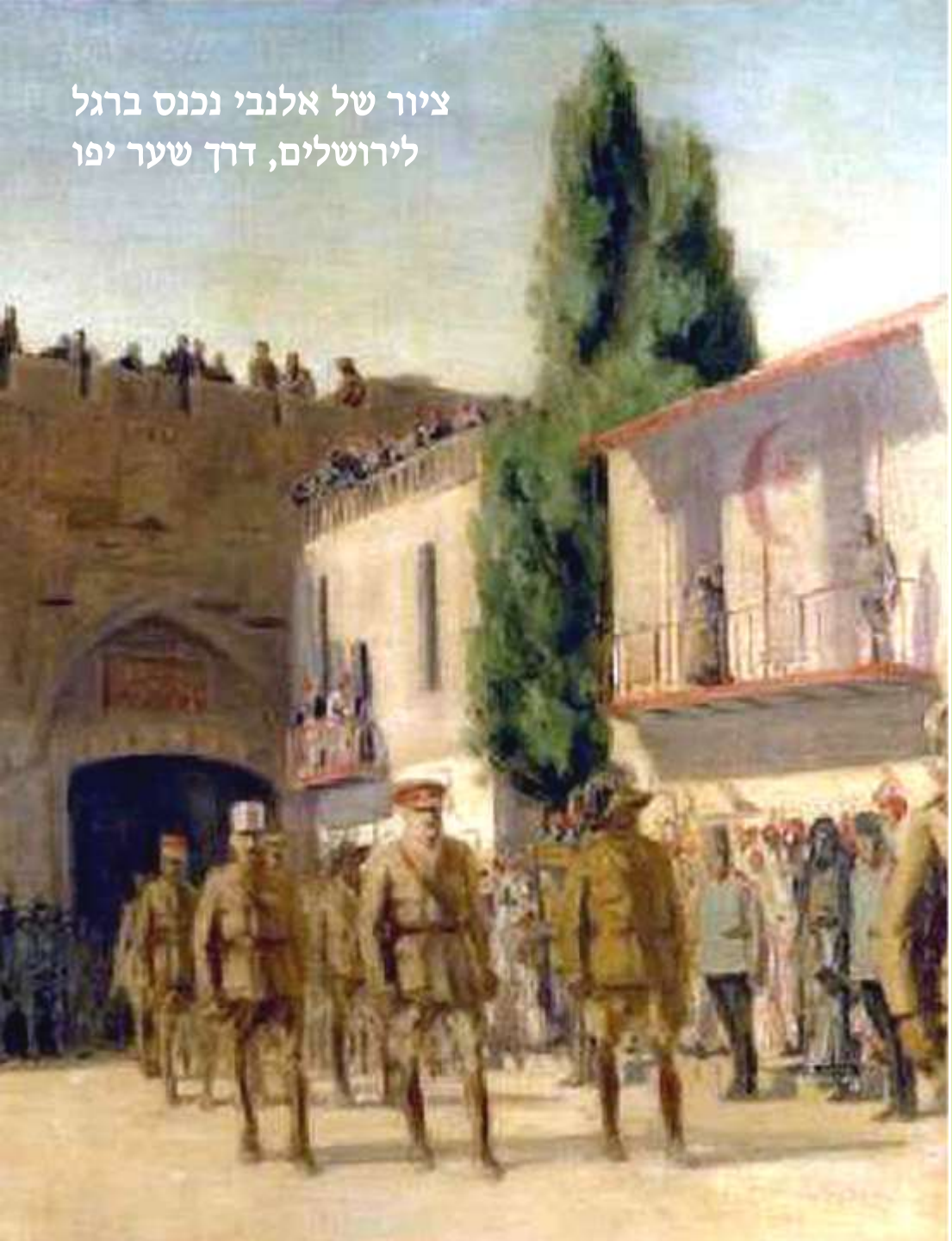

ציור של אלנבי נכנס ברגל לירושלים, דרך שער יפו

אחרי שהטורקים נעקרו מעזה ומבאר שבע, עלו הבריטים בעקבותיהם בשני ראשים. האחד מישני, דרך הר חברון והשני, העיקרי, דרך השפלה. לאחר קרבות קשים, כגון בנחל שורק וליד ראשון לציון, התייצבה החזית בשפלה לאורך הירקון. מכאן עלו הכוחות הבריטיים אל ירושלים והטורקים נסוגו ממנה בלילה שלפני ה-9 בדצמבר. בכך מילא אלנבי את הבטחתו לראש הממשלה הבריטי, לויד ג'ורג', לכבוש את העיר כמתנת חג המולד לעם הבריטי. אלנבי עצמו נכנס העירה ב-11 בדצמבר, בטקס חגיגי. הוא רכש אהדה רבה כשצעד דרך שער יפו ברגל, מתוך כבוד לעיר הקדושה ליהדות, לנצרות ולאיסלאם. (לפי גירסה אחרת, הוא לא רצה להיכנס רכוב על סוס, לעיר שישו נכנס אליה ברגל).

בשלב זה התמשכה החזית משפך הירקון לאל בירה שמצפון לירושלים ומשם ליריחו ולרבת עמון. הבריטים התקדמו לאיטם צפונה, עד שבספטמבר 1918 שבר אלנבי את הטורקים ליד מגידו, במה שכונה "התקפת הפרשים האחרונה בעולם". מכאן המשיכו הבריטים לדמשק וממנה צפונה, עד שב-30 באוקטובר 1918 נכנעה טורקיה ופרשה מהמלחמה.

אלנבי זכה לכבוד רב על הישגיו. ב-1919 הוא הועלה לדרגת פילדמרשל, קיבל את תואר "הרוזן ממגידו" ומונה לנציב העליון של מצרים, עד שיצא לגימלאות. לאחר מכן היה חבר בבית הלורדים, עד שהלך לעולמו בלונדון, ב-1936, בגיל 75.

מחיר הניצחון: אלפי חיילים בריטים, אוסטרלים, ניו זילנדים והודים, שנפלו בשלושת הקרבות על עזה, קבורים עד עצם היום הזה בארבעה בתי עלמין צבאיים בריטיים הפזורים ברצועה. למעלה: אחד מארבעת בתי העלמין, בתצלום מ-1925

ליקט, כתב, ערך ועיצב: בני גבירצמן